

Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcu't-Tevârîh*'indeki Bazı Kur'an Âyetleri

Kadir ERBİL

Dr. Öğr. Görevlisi, Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Ph.D Lecturer, Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology, Department of
Arabic Language and al-Balagha

Nevşehir, Turkey

kadirerbil@nevsehir.edu.tr

orcid.org/0000-0003-2530-4396

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 03 Eylül / September 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 05 Ekim / October 2020

Yayın Tarihi / Published: 30 Aralık / December 2020

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Aralık / December

Sayı / Issue: 15 **Sayfa / Pages:** 205-237

Atıf / Cite as: Erbil, Kadir. "Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcu't-Tevârîh*'indeki Bazı Kur'an Âyetleri [Some Qur'anic Verses in Hodja Sadeddin Efendi's *Tâj al-Tawârîh*]" . *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 15 (December 2020): 205-237.

<https://doi.org/10.18498/amailad.790040>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/amailad>.

Some Qur'anic Verses in Hodja Sadeddin Efendi's *Tâj al-Tawârîh*

Abstract

Hodja Sadaddin Effendi is one of the most important historians of the 16th century. In his work entitled as "*Tâj al-Tawârîh*", he dealt with the events from the establishment of Ottoman history (1299) to the death of Selim the Resolute (1520).

Tâj al-Tawârîh has been a reliable and widely read book as a source that explained the Ottoman history from the beginning to the 16th century. Therefore, the book is one of the brightest examples of the 16th century. It has an important place among Turkish and world historians in terms of historical science. For this reason, some supplements have been written on the work. In Europe, the book was in great demand and from the 17th century, it was fully translated into French, German and Italian, and partially into Russian, English and Hungarian.

The information that he gave in his book shed light on Ottoman History and was also used as a source of Ottoman histories that were compiled later on. In compiling his work, he promoted the events that were narrated using religious sources such as verses, hadiths and proverbs according to the importance of the subject. This situation shows that he was very knowledgeable about religious and historical information.

He states that had a heavy cross to bear with the writing of events in the periods of Selim the Resolute and Suleiman the Magnificent, and has also written the book with all the details in "*uslûb-i itidâl*" with bounds on praise and criticism. However, he states that the readers should be careful about the topics of the first period that he has written in his book because of that it has been a long time and the people who reported the events might have confused the information, and that he might not be able to provide reliable information.

He stated that there may be some deviations as long years passed in the reporting of the first period events because of that the narrators might have confused some narrations and even added their own opinions. He also states that the recent events in his book are true and there is no fabricated news in his statements.

In his book, he went on to describe some events in summary by only mentioning the names. The reason for this is either that he could not find any information or sources about the events, or he could just find that information in the sources that he had reached.

In explaining the events, he narrates some of the events under the headings of "*Latîfa and Hikayât*" in order to not boring for the reader. By this method, he

has retained the work from being a work full of battle scenes. He tried to provide a better understanding of the events, leave deep traces in the minds of the readers and encourage people for goodness by means of the subjects explained under the headings of "Latîfa and Hikayât".

He, like modern historians, tried to seek and investigate the underlying reasons of social, economic, political and religious events. He stated the reasons for the events and made criticisms where necessary. He compared the events and sources. In this way, he transformed the knowledge of history into a philosophical system.

He also gives information about social events of the period such as famine, earthquake, fire, lunar and solar eclipse, ceremonies, epidemic diseases and deaths. The information given by Ottoman history writers about the first establishment of the state and the following years is generally based on the oral folk epics. These are valuable information about the culture, social life and belief of a nation at that time.

In the preface of book, he gives some information about the definition of history, its subject and aims, the features that a historian should have, and the methods that a historian should follow. According to him, the history is to convey to future generations by writing on the services of those who serve on the path of nation and religion, their good habits, life stories and struggles.

In his book, which is one of the most important sources in the history of the Ottoman Empire, he narrates the events that occurred from the establishment of the Ottoman Empire to the end of the Selim the Resolute period. Tâj al-Tawârih consists of nine chapters that each chapter describes the events that occurred during the period of a Sultan.

Keywords: Islamic History, Ottoman Empire, Hodja Sadaddin, Verse, War.

Hoca Sadeddin Efendi'nin Tâcu't-Tevârîh'indeki Bazı Kur'an Âyetleri

Öz

Hoca Sadeddin Efendi 16. yüzyılın en önemli tarihçilerinden biridir. Telif ettiği Tâcu't-Tevârîh adlı eserinde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak Yavuz Sultan Selim'in vefatına (1520) kadar gerçekleşmiş olayları ele almıştır.

Tâcu't-Tevârîh, Osmanlı tarihini başlangıcından 16. yüzyılın sonlarına kadar anlatan güvenilir ve çok okunan bir kaynak eser olmuştur.

Tâcu't-Tevârîh 16. yüzyıl Osmanlı ilim dilinin en parlak örneklerindedir. Tarih ilmi açısından Türk tarihçileri ve dünya tarihçileri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle de eserin bazı zeyilleri yazılmıştır. Tâcu't-Tevârîh Avrupa'da büyük rağbet görmüş ve 17. yüzyıldan itibaren, Fransızca, Almanca

ve İtalyanca'ya tamamen, Rusça, İngilizce ve Macarca'ya da kısmen tercüme edilmiştir.

Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcu't-Tevârih*'inde verdiği bilgiler, Osmanlı Tarihi'ne ışık tutmuş ve daha sonra telif edilen Osmanlı tarihlerine kaynaklık etmiştir. O, eserini telif ederken konunun önemine göre âyet, hadis, atasözleri kullanarak anlattığı olayları dini kaynaklarla desteklemiştir. Bu durum Hoca Sadeddin Efendi'nin dinî ve tarihî bilgiler konusuna çok hâkim olduğunu göstermektedir.

Hoca Sadeddin Efendi, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemi olaylarını yazma işinin kendisine kaldığını ifade eder ve eserinde övme ve yermeye aşırı gitmeksizin "uslûb-ı itidâl" üzere bütün teferruatıyla yazdığını belirterek nasıl bir metot uygulayacağını ortaya koyar. Ancak eserinde kaleme aldığı ilk dönem konuları hakkında, belki aradan uzun zaman geçmesinden ve olayları nakledenlerin bilgileri karıştırmasından dolayı dikkatli olunması gerektiğini ve sağlıklı bilgiler veremeyeceğini belirtir.

Hoca Sadeddin Efendi, ilk dönem olaylarının nakledilmesinde uzun yılların geçmesiyle, ravilerin bazı sözleri karıştırdığı, hatta kendi görüşünü de katmasıyla birtakım sapmaların olabileceğini ifade eder. Hoca Sadeddin Efendi, eserinde yakın dönem olaylarının doğru olduğunu ve ifadelerinde yalan haber bulunmadığını söyler.

Hoca Sadeddin Efendi, bazı olayları özet olarak anlatma yoluna giderek, sadece isimleri zikretmekle yetinmiştir. Bunun nedeni ise ya olaylarla ilgili bilgi veya kaynak bulamamış ya da yararlandığı kaynaktan ancak bu kadar bilgi bulunmuş olmasından kaynaklanmaktadır.

Hoca Sadeddin Efendi, olayları ele alırken, okuyucunun eseri bıkmadan okumasını sağlamak için bir kısım olayları "Latife ve Hikâyet" başlıkları altında anlatmıştır. Sadeddin Efendi bu metoduyla, eseri savaş sahneleri ile dolu bir eser olmaktan uzaklaştırmıştır. O, "Latife ve Hikâyet" başlığı altında anlatılan konularla; olayların daha iyi anlaşılmasını ve zihinlerde derin izler bırakmasını sağlamak, insanları iyiliğe teşvik etmek için onları daha cazip bir üslupla zihinlere yerleştirmek istemiştir.

Hoca Sadeddin Efendi de modern tarih yazarları gibi, olayların temelindeki sosyal, ekonomik, siyasî ve dinî sebepleri aramaya ve araştırmaya çalışmıştır. Olayların sebeplerini belirtmiş ve gerekli yerlerde de eleştirilerini yapmıştır. Olayları ve kaynakları karşılaştırmıştır. Bu hareketiyle tarih bilgisini felsefî bir çehreye büründürmüştür.

Hoca Sadeddin Efendi, dönemin sosyal olaylarından olan; kıtlık, deprem, yangın, ay ve güneş tutulması, törenler, salgın hastalıklar ve ölümler hakkında

da bilgiler verir. Osmanlı tarihi yazarlarının, devletin ilk kuruluş ve takip eden yıllarla ilgili verdikleri bilgiler; genelde şifahi halk destanlarına dayanmaktadır. Bunlar ise bir milletin o dönemdeki kültürü, sosyal hayatı ve inancı ile ilgili değerli bilgilerdir.

Hoca Sadeddin Efendi, Tâcu't-Tevârih'in mukaddimesinde; tarihin tanımı, konusu, amaçları ve bir tarihçide bulunması gereken özellikler, tarihçinin eserinde takip etmesi gereken metotlar hakkında bilgi verir. Ona göre tarih; millet ve din yolunda hizmet edenlerin hizmetlerini, güzel huy ve hayat hikâyelerini, yaptığı mücadelelerini kısaca, bunların durumlarını yazarak gelecek nesillere aktarmaktır.

Hoca Sadeddin Efendi eserinde, Osmanlı Devleti tarihi alanındaki en önemli kaynaklardan biri olan ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Yavuz Sultan Selim dönemi sonuna kadar meydana gelen olayları aktarır. Tâcu't-Tevârih, dokuz bölümden oluşur ve her bölümde bir padişah döneminde meydana gelen olayları anlatır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Osmanlı Devleti, Hoca Sadeddin, Âyet, Savaş.

Giriş

16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin kültür ve medeniyette dünyanın en ileri devleti olması, bu dönemdeki tarih müelliflerini de etkilemiş ve buna paralel olarak eserler vermişlerdir. Bu dönemde ulemaya, müderrislere gösterilen aşırı sevgi gençleri ilme yönlendirmiştir. Bunun neticesinde de Mimar Sinan gibi sanatkârlar, Kemalpaşazâde (öl. 940/1530-31), Ebu's-Suûd Efendi (öl. 982/1574), Gelibolulu Âlî (öl. 1008/1600) ve Hoca Sadeddin Efendi (öl. 1008/1600) gibi âlimler yetişmiştir. Hoca Sadeddin Efendi âlimü'l-ulema olarak bilinir. Aynı zamanda büyük bir tarih müellifidir.¹

Aynı yüzyılda Osmanlı tarih yazıcılığında *Selim-nâme* ve *Süleyman-nâme*'lerin büyük bir zenginliğe ulaştığını görmek mümkündür. Yavuz Sultan Selim dönemini konu alan *Selim-nâme*'ler² ve Kanunî Sultan Süleyman döneminin tamamını veya bir kısmını içine

¹ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1979), 1/604; Mehmet Şeker, *Gelibolulu Âlî ve Mevâidü'n-Nefâis fî Kavâidü'l-Mecâlisi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1978), X.

² Ahmet Uğur, "Selim-nâme'ler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (1978), 367-379.

alan *Süleyman-nâme*'ler³ bu dönem tarihçiliğinde önemli bir konuma kavuşmuştur.

Hoca Sadeddin Efendi, 16. yüzyıl tarih müellifleri gibi Yavuz Sultan Selim'in menkıbelerini içeren bir "Selim-nâme" yazmıştır. Hoca Sadeddin Efendi, babası Hasan Can'dan Yavuz Sultan Selim hakkında işittiklerini kaleme aldığı *Selim-nâme*'yi *Tâcu't-Tevârîh*'inin sonuna eklemiştir.⁴

16. yüzyılda, Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcu't-Tevârîh*'i başta olmak üzere bu dönem tarih kitapları aynı zamanda edebî bir eser olarak kabul edilmiştir. Bu yüzyılda tarih müellifleri olayları edebî bir üslupla yazdıkları için, olayları vesikalara dayandırma, kaynak gösterme, objektif olma, kaynak ve rivayetleri eleştirme gibi bir eğilime girmemişlerdir. Okuyucularına olayları daha akıcı hale getirmek için hayal ve masal unsurlarına da yer vermişlerdir.⁵

Hoca Sadeddin Efendi, kendisinin Osmanlı tarihi yazarı olduğunu, telif ettiği *Tâcu't-Tevârîh*'inin mukaddimesinde şöyle ifade eder:

"Menkabet kûy-i Âl-i Osmanem,
Ol selâfîne menkabet hânem."⁶

Tâcu't-Tevârîh, Osmanlı tarih yazıcılığında yeni bir çığır açarak Gelibolu'lu Mustafa Ali, Solakzâde ve Edirneli Mehmed b. Mehmed'e örnek olmuştur.

1. *Tâcu't-Tevârîh*

Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcu't-Tevârîh*'inde Osmanlı Tarihi'nin I. Selim'in ölümüne kadar olan kısmını yazabilmiş ve dağınık bir halde bıraktığı esnada III. Murad'a geçmiş tarihlere ait Osmanlı savaşları ve diğer olayları anlatması üzerine, sultanın eksik bıraktığı tarihi yazma ve bir nüshasını da Hazine-i Âmireye verme emri ile tekrar yazmaya başlamıştır.⁷ Hoca Sadeddin Efendi, Sultan Murad'ın teşvikini, başının tâcı olarak kabul ettiği için, telif ettiği eserine bu ismi verdiğini kaydetmektedir.⁸

³ Şefaettin Severcan, "Süleyman-nâmeler", *Osmanlı Ansiklopedisi*, ed. Güler Eren (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 8/301-317.

⁴ Uğur, "Selim-nâme'ler", 367-379.

⁵ Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı*, 1/604.

⁶ Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcu't-Tevârîh* (İstanbul: Matb'a-i 'Âmire, 1279), 1/4.

⁷ Ahmed Refik, *Âlimler ve Sanatkârlar* (İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1924), 122.

⁸ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârîh*, 1/11-12.

Tâcu't-Tevârih, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak Yavuz Sultan Selim'in vefatına (1520) kadar gerçekleşmiş olayları ele alan güvenilir ve çok okunan bir kaynak eser olmuştur. Bu özelliğinden dolayı kendisinden sonra yazılan Osmanlı tarihi kitaplarına kaynaklık etmiştir.⁹

Tâcu't-Tevârih'in İstanbul kütüphanelerinde birçok nüshaları bulunmaktadır. Bu nüshaların bir kısmı tam, (yani iki cildi bir arada, hatta Selim-nâme ilaveli) bir kısmı tek cilt halindedir. Bu baskıların bir kısmının da sonunda bir takım zeyiller bulunmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde 1982 numarada kayıtlı 24,5 x 13,5 ebadında 455 varaklı nüsha tespit edilebilen en eski nüshadır. Bu nüshanın birinci cildi 215 varak olup Fatih Sultan Mehmed'in vefatına kadar meydana gelen olayları içermektedir. İstinsah tarihi evâhir-i Ramazan 1005/Mayıs 1597'dir. İkinci cildi ise Sultan II. Bâyezid (1481-1512) dönemi ile başlayıp 455. varağa kadar devam etmektedir. Yine bu ciltte Yavuz Sultan Selim (1512-1520) dönemi olayları ve o döneme kadar olan meşhur şahısların kısa hayatları anlatılmaktadır.

Diğer bir nüsha İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 5993 numarada kayıtlı nüsha 30 x 19 ebadında olup, 353 varaktır. İstinsah tarihi yukarıdaki nüshada olduğu gibi Hoca Sadeddin Efendi'nin yaşadığı dönem olan 1008/1599 tarihlidir. Bu nüshada her Osmanlı sultanı için bir bölüm ayrılmamıştır. Ancak olaylar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu nüshada herhangi bir zeyl bulunmamaktadır.¹⁰

Esere ait yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde 135 nüsha tespit edilebilmiştir. Mesela elimizde bulunan birinci cilde ait diğer bir nüsha ise Fransa Milli Kütüphanesi'nde 28/21880 numara ile kayıtlı bulunan fakat 66, 225, 226, 236, 237 varakları boş bulunan 352 varaklı nüshadır. Bu nüshada 1297 tarihinde yazıldığı tarih kaydı bulunmaktadır. Yine bu nüshada âyetler, tarihler, konu başlıkları, bazı özel isimler kırmızı mürekkeple yazılmış, beyitlerin sonuna da kırmızı mürekkeple nokta konulmuştur. Eserin üzerine eksik olan varaklar ve 8 Mayıs 1878 tarihi yazılmıştır. Bu üç nüsha hakkında örnek olması açısından bilgi verilmiştir.

⁹ Abdurrahman Daş, "Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı ve Eserleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi* 14 (2003), 195.

¹⁰ M. Münir Aktepe, "Hoca Sadeddin Efendi'nin Tâcu't-Tevârih'i ve Bunun Zeyli Hakkında", *Türkiyat Mecmuası* 13 (2010), 108.

Tâcu't-Tevârih'in transkripsiyon ve sadeleştirilmesi İsmet Parmaksızoğlu tarafından yapılmış, Kültür Bakanlığınca 1992 yılında beş cilt halinde Türk okuyucusunun hizmetine sunulmuştur.

Hoca Sadeddin Efendi'nin en önemli eseri olan *Tâcu't-Tevârih*, tespit edilebildiği kadarıyla Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*, Solakzâde'nin *Târih-i Solakzâde*, Edirneli Mehmed b. Mehmed'in *Nuhbetü't-Tevârih* ve yazarı belli olmayan *Tevârih-i Âl-i Osman*'ın en önemli kaynakları arasında bulunmaktadır.¹¹

Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcu't-Tevârih*'inde kısa ve şaşaalı kelimeler, sade ve yalın ifadeler yerine eserinde; ses uyumuna uygun Arapça ve Farsça kelimelerle uzun cümleler kurmuştur. Hâlbuki kendisi, kendisinden önce yazılmış olan eserleri, dillerinin ve ifadelerinin ağırlığından dolayı ağır bir dille eleştirmiş ve bunlar için "ekseri fârisî olup ol meydânın mimarisi olmadığı cihetten..."¹² "Ba'zı menâkib-i cemileri incirâr-ı kelâmla zıkr..."¹³ dediği halde kendisi bizzat bu eleştirilere göre davranmayıp bilakis bu eleştirilerin odağı olmuştur.

Hoca Sadeddin Efendi, eserinde tasvirleri yaparken, Arapça ve Farsça kelimelerle bol bol sıfat tamlamalarına yer vermiştir. Bir cümle ile ifade edilecek fikirleri bir kaç cümle ile anlatım yolunu tercih ederek, Fars kültürü ve edebiyatının etkisi altında kalmıştır. Farsça'ya Osmanlı Edebiyatında çokça yer verilmesinin bir sonucu olarak, Osmanlı Edebiyatı, bu yüzyılın medeniyetine paralel olarak gelişmiş ve zirve noktasına ulaşmıştır. On altıncı yüzyılda cümleler, terkip ve secîlerle dolu külfetli bir yapıya sahip olmuştur.¹⁴

Tâcu't-Tevârih'te yer alan cümleler, adeta söz mücevherlerinden seçilmiş, kıymetli taşlarla süslenircesine göz alıcı bir güzelliğe sahip olmuştur. "Söz ipliğine inci dizmek" şeklindeki ifadeler bu yüzyıl edebiyat zenginliğine bir mana ve hüner kazandırmıştır."¹⁵

Hoca Sadeddin Efendi'nin şu cümleleri buna en güzel örnektir:

¹¹ Süleyman Lokmacı, "Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcu't-Tevârih* İsimli Eserinin *Künhü'l-Ahbâr*, Solakzâde Tarihi ve *Nuhbetü't-Tevârih*'e Etkileri", *Belgü* 3 (Mayıs 2016), 98.

¹² Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/9.

¹³ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/11.

¹⁴ Bekir Kütükoğlu, *Kâtip Çelebi Fezlekesinin Kaynakları* (İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1974), 1; Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, 1978), 1/314-315.

¹⁵ Banarlı, 1/562-604.

“Sultân-ı murad-âver ve fermân fermâ-yı her dâver celle şânuhu ve ‘azze sultânühu emriyle serîr-i meserret mesir-i sadr-ı ‘âlî kadr-i insânîde Süleyman âsâ hükümet-rân olan ‘akl-ı derrâkî selîmü’l-idrâk hükmince ehimme-i vâcibât-ı dîniyye ve etimme-i zarûrât-ı yakîniyye sipâs-ı ihlâs-libâs ve şükr-i bî-hadd ü kıyâs hâlikü’l-cinn ve’n-nâs dır ki esâs-ı mecd ü kibriyâsı ve müstahlîlü’l-indirâs ve rif’at-i kiryâs ‘azamet ü behâsı hâric-i hitâ-idrâk ve harita-i ihsâs-ı havâsıdır.”¹⁶

Sadeleştirme; “Egemenliğin izzeti ve şanının yüceliği daim olsun. Her hükümdara hükmeden, her dileği yerini bulan Sultan’ın emriyle, insanlığın yüce değerli makamında sevinçlerle dolu tahtında, Süleyman Peygamber gibi hüküm süren, her şeyi doğru kavrama gücüne sahip aklın hükmü şudur. En önemli dinî görevlerden ve derhal yerine getirilmesi gereken zorunluluklardan biri, insan ve cin taifesini yaratana sonsuz, sınırsız şükür ve ihlas elbisesiyle donanmış hamd ve senâlar sunmaktır.”

Hoca Sadeddin Efendi, buna rağmen hâlâ günümüz Türkçesinde yer alan ve kullanılan, herkesin anlayabileceği Türkçe kelimeler ve deyimler de kullanmıştır. “Oğlı, dimiş”,¹⁷ “yaylak ve kışlak”,¹⁸ “akın idüb, segirdüb, bâsub, kırub”,¹⁹ “tepdi, üzildi, çözüldü”,²⁰ “ayak, çarık”.²¹

Hoca Sadeddin Efendi, eserine anlatım güzelliği katmak için Atasözleri ve darb-ı meseller de kullanmıştır. Atasözleri ve darb-ı meselleri Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde nesir, bazen de şiir içerisinde anlam bütünlüğünü bozmayacak şekilde kullanmıştır. “Zebûn-keşlik zebûnlar san’atı ve gâlib-nevâzlık mağlûblar himmetidir.”²² “İ’âneti gâlib imtihanı câlib değildir.”²³ “Elbir eylemişler”,²⁴ “Elinden kapdı”,²⁵ “Elleri irmeyüb”,²⁶ “Yakdı, yıkdı.”²⁷

¹⁶ Hoca Sadeddin, *Tâcu’t-Tevârih*, 1/5.

¹⁷ Hoca Sadeddin, *Tâcu’t-Tevârih*, 1/15.

¹⁸ Hoca Sadeddin, *Tâcu’t-Tevârih*, 1/14.

¹⁹ Hoca Sadeddin, *Tâcu’t-Tevârih*, 1/27.

²⁰ Hoca Sadeddin, *Tâcu’t-Tevârih*, 1/382.

²¹ Hoca Sadeddin, *Tâcu’t-Tevârih*, 2/85.

²² Hoca Sadeddin, *Tâcu’t-Tevârih*, 1/15.

²³ Hoca Sadeddin, *Tâcu’t-Tevârih*, 1/15.

²⁴ Hoca Sadeddin, *Tâcu’t-Tevârih*, 1/501.

²⁵ Hoca Sadeddin, *Tâcu’t-Tevârih*, 1/16.

²⁶ Hoca Sadeddin, *Tâcu’t-Tevârih*, 1/553.

²⁷ Hoca Sadeddin, *Tâcu’t-Tevârih*, 1/16.

Hoca Sadeddin Efendi'nin yaptığı tasvirler çok canlıdır. O, adeta olayları yaşar ve satırlarında okuyucuların gözleri önünde canlandırarak onlara da yaşatır. Anlatımında kullandığı ifadeler ve çizdiği tablolar gözler önünde canlanır. Bursa şehrini şöyle tasvir eder:

“Vefret-i miyâh-ı câriye ve nefha-i sâriyesiyle numune-i ‘cennâtin tecrî min tahtihe'l-enhâr”²⁸ dır ve hevâ-yı dil-güşâ ve fezâ-yı behişt-nev ne denlü medh olunsa gencâyeşi-vârdır. Hıyâz-ı hârresi nüzhet-fezâ-yı kulûb ve ebsârdır. Bahâr ve nezâfet gül-zârı ve safâ-yı ‘uyûn ve enhârı ve likâ-yı hûbân-ı perî-ruhsârı nûr-bahş inzârdır. Ve bi'l-cümle ol mahal bî-teşviş şâh u dervîş ve bî-gâne ve hoş-‘işret ve ‘ıyş itmeğe kâbil bir cây-ı karârdır. Ve merâti’-i vâsi ve esbâb-ı tahsil-i mâl ve teshil-i ma’îşet ricâli câmi’dir.”²⁹

Sadeleştirme; “Akarsularının bolluğu ve tertemiz havasıyla “Altından ırmaklar akan cennetler”e benzetilse yeri vardır. Cennet bahçelerini anımsatan geniş ovaları, gönül okşayan hoş havası, ne kadar övülse azdır. Şehrin büyük bahçeleri, sıcak sularla dolu havuzları, gözlere ve gönüllere ferahlık verir. Gül bahçelerinin güzelliği, bahar günlerinin letafeti, pınarlarının, ırmaklarının safası, peri yüzlü dilberlerinin bakışları, gözlere nur saçar. İşin doğrusu, bu belde hiç şüphesiz şah ile dervişin, bilinen bilinmeyen herkesin dilediği gibi keyfini süreceği, rahatça yaşayacağı güzel bir yerdir. Ekim alanları geniş, ovası ekip biçenler için elverişli, geçim şartları uygun bir şehir olduğundan, insanı da boldur.”

2. Osmanlı Tarih Yazarlarının Kitaplarında Kur'an Âyetlerini Kullanma Gerekçeleri

Tarih, geçmişin kültürünü ve manevi değerlerini geleceğe aktarır. Osmanlı tarihçileri olayları aktarırken kültür ve manevi değerlere çok önem vermişlerdir. Onlar, tarihçi oldukları gibi aynı zamanda bir müfessir, bir hadisçi, bir fıkıhçı idi, yani ansiklopedik bilim insanları idi. Bu sebeple Osmanlı tarihçileri tarihi olayları aktarırken bunlara uygun âyet, hadis, atasözü ve şiiirleri de kullanmışlar ve böylece yazdıkları metinlere dinî bir boyut kazandırmışlardır. Kur'ân âyetlerini ustaca ve ihtiyaca binaen tekrar tekrar kullanmışlardır.

16. ve 17. yüzyılda ve daha önceki dönemlerde Osmanlı tarihini kaleme alan müellifler, Kur'an ve hadise o kadar hâkimdiler ki, olayları

²⁸ Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), el-Furkân 29/10.

²⁹ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/38.

anlatırken gerek gördükleri yere; metinde içeriği, şiirde vezin ve muhtevayı bozmayacak bir bütünlük içerisinde ilgili âyet ve hadisleri ustalık ve edebî bir şekilde yerleştirmişlerdir. Müellifler Kur'an ve hadisin geçmişle ilgili haberlerini, tarihî olaylarla anlatımlarını yeni bir bakışla ele alarak onlardan, sonraki nesiller için ibret verici ve yönlendirici sonuçlar çıkarmışlardır. Osmanlı tarihçileri sadece tarih kitaplarını yazarken değil hayatın her alanında bu metodu yani Kur'an âyetlerine başvurma metodunu uygulamışlardır.

Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcu't-Tevarîh* adlı eserinde kullandığı âyetler; askerlere cesaret verme, onları savaşa teşvik etme, yapılan fetihleri dinî bir temele dayandırma, savaşta durumlarını tespit etme ve benzeri konular ile savaş dışında birçok konulardan seçilmiştir. Bu âyetleri savaş ortamı hazırlanırken onu dinî gerekçelere dayandırmak, yapılan işlere meşruiyet kazandırmak için yaptığı gözlemlenmektedir.

Hoca Sadeddin Efendi *Tâcu't-Tevarîh*'de konunun önemine göre Kur'an âyetlerini kullanmıştır. O, eserinde âyet ve hadisleri belirleyici olması ve göze çarpması için kırmızı mürekkeple yazmıştır. Bu da esere ayrı bir güzellik katmıştır. Hoca Sadeddin Efendi, âyet ve hadisleri bir bütün olarak değil, konuya uygun kısmını almıştır.

Tâcu't-Tevarîh'in kendisine özgü bir yazı üslubu vardır. Âyet-i kerime, hadis, atasözleri, çeşitli şairlerden aktarılan şiirler ve Hoca Sadeddin Efendi'nin kendisinin yazmış olduğu şiirlerle bezenmiş ve tarihe kaynaklık etmiş bir eserdir.

3. Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcu't-Tevarîh*'indeki Bazı Kur'an Âyetleri

Hoca Sadeddin Efendi *Tâcu't-Tevarîh*'inde genellikle savaşla ilgili âyetleri kullanmış, bunun yanında çeşitli konularda da konun önemine göre âyetlere yer vermiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi bazen âyetin tamamını alırken bazen de konu ile ilgili kısmını almıştır. Aynı âyetleri uygun yerlerde tekrar tekrar kullandığı müşahede edilmiştir. Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcu't-Tevarîh*'inde kullandığı âyetlerin bir kısmını ele alarak konular bazında ifade etmeye, bazı âyetleri konularına göre tasnif edip, *Tâcu't-Tevarîh*'inde geçen kısımları günümüz Türkçesine çevirerek işlemeye çalıştık.

3.1. Savaş Teşvik

Hoca Sadeddin Efendi *Tâcu't-Tevarîh*'inde "Cihad-ı ekber Sultân Gâzî Murad Han" başlığı altında Kosova Savaşı'nı anlatırken,

Kur'an'dan sayfalar açılarak fal bakıldığını belirtip bakılan fal sonunda, bunun hayra veya şerre yorumlamasını Ali Paşa'dan ister:

"Hemen Ali Paşa söze başlayarak, Şehzâde Yıldırım Bâyezid Han'ın gönüllerinin beğendiği tedbirini uygun gördüğünü söyledikten sonra: "Bu gece Mushaf-ı Şerif'ten tefâül eyledim. Yeni bir fetih işaret olunarak: "*Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafiklara karşı cihad et!*"³⁰ âyeti bana aşikâr oldu. İnşallah, Allah'ın yardımı İslam askerlerine sığınak olur. Hile ve al etmeksizin, maksadımızın gerçekleşmesi ümit olunur" deyince Timurtaş Paşa da "Esas olan söz budur, böyle olması gerekir" dedi. Ordu yiğitçe cenk meydanına girmeyi tercih etti."³¹

"Sultan Murad Han döneminde düşman Osmanlıyı yok etme ve çarpıp yakma konusunda anlaşmış, bunun için de Bursa ve İznik üzerine yürümeye kalkışmışlardı. Durum melekler ordusunun şahı olan Sultan'ın eşiğine iletilince, ulemayı ve hâkimleri toplamış, onlara "amacımız, emelimiz dinimize destek olmak, "*Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafiklara karşı cihad et!*"³² emrine uymaktır dedi."³³

Hoca Sadeddin Efendi, Sultan II. Bayezid döneminde Moton kalesinin fethinde olayı şöyle aktarır:

"...Bu nedenle de kendilerini kuşatanları kalenin eteklerinden uzaklaştırmışlardı. Onlara rahatlıkla savaş aletlerini kullanmalarına izin vermiyorlardı. Ama gaza deryasının timsahları, savaş ormanlarının kaplanları "*Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et!*"³⁴ buyruğu gereğince devletli hünkârın fermanını yerine getirmek için sabırsızlanıp, göğüslerini ölüm saçan top ve tüfek ateşlerine hedef ve geçici ömürlerini bu yolda feda ediyorlardı. Ölümsüz hayatı ve sonsuz mutluluğu umut ederek savaş meydanından yüz çevirmiyorlar, din yolunda son gayretlerini ve cihat uğruna bütün varlıklarını veriyorlardı."³⁵

"Sultan Murad Hüdâvendigâr ordu savaş için hazır olunca, iki rekât namaz kılıp, kullarını gören Yüce Allah'ın huzurunda dua etti. Zaferi kazanması için bir fırsat vermesini diledi. Avuçlarını yüzüne gözüne sürdü. Duasının kabulü için yalvardı, yakardı, secdeye kapandı, İslâm askerlerinin muzaffer olması için dua etti. Yaratanın desteğinden emin olarak atına bindi ve amaçları zafer olan ordunun kalbinde (ortasında) yer almak için yürüdü ve orada aşılmaz bir dağ gibi durarak,

³⁰ et-Tevbe 9/73.

³¹ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârîh*, 1/116.

³² et-Tevbe 9/73.

³³ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârîh*, 1/68.

³⁴ el-Enfâl 8/65.

³⁵ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârîh*, 2/99.

savaş meydanındaki yiğitlere “müşrikleri öldürünüz”³⁶ âyetinin önemini anlatmaya başladı. Köslerin gümbürtüleri ile savaş meydanı kaynaşmaya, süvarilerin naraları, atların kişnemeleri ile meydan dolup taşmaya başlayınca, yer küre sanki temelinden sarsıldı.”³⁷

Hoca Sadeddin Efendi, Sultan Murad Hüdâvendigâr döneminde cihad-ı ekber konusunda olayı şöyle aktarır:

“... İslam ülkesinin sınırlarında bulunan kâfir krallarının pis varlıkları, şeytanla birlik olmuş, kirlili topluluklar, kötülük iblisleri müslüman halka kötülük yapmaktan geri kalmıyorlardı. Bu nedenle sınırları onların pis varlıklarından temizlemek, ülkelerini fethetmek padişahın boynunun borcu olmuştu. Padişah “Fitne tamamen ortadan kalkıncaya ve din Allah için oluncaya kadar onlarla savaşım”³⁸ hükmünden aydınlanarak, dosdoğru olan bu yolu tutmuştu.”³⁹

3.2. Verilen Sözde Durmama

Hoca Sadeddin Efendi, Karamanoğlu'nun esir edilip padişahın huzuruna getirilip affedildikten sonra verdiği sözde durmaması üzerine olayı şöyle aktarır: Karamanoğlu çevresindekilere şöyle dedi:

“Bizim Osmanlılara düşmanlığımız beşikten başlar, mezara kadar sürer. Başbuğluğumuzun gereği, beyliğimizin temel kavramı da and ettiğimizi bozmaktır.” Karamanoğlu'nun andını yine bozduğu ve karşı koyma çabası ile direnmeye kalkıştığını, yüce gönüllü Sultan'ın tahtına iletiildiği zaman, şöyle buyurmuşlardı, “Allah, kasıtsız olarak ağızınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorunlu tutmaz, fakat bilerek yaptığımız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar.”⁴⁰ Bu, sözünden dönen can düşmanı olmak ve “Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur.”⁴¹ buyruğunun gerçek hükmüne uyararak, bu gönül kırıcı kişiyi sıkıştırmak gerekir. Çok yakın bir zamanda uygunsuz davranışlarına denk cezayı bulacaktır.”⁴²

Hoca Sadeddin Efendi Silistre'nin fethi sırasında olayı şöyle aktarır:

“... Ahdini tutmayan kâfir, sözünden dönerek, kaleyi vermekten vazgeçti. Bu durum karşısında Ali Paşa, aracı olduğuna pişman oldu, utangaçlık içerisinde, fitne kaynağı kâfirin edepsizlik ettiğini cihan padişahına bildirmek zorunda kaldı.

³⁶ et-Tevbe 9/5.

³⁷ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/395.

³⁸ el-Bakara 2/193.

³⁹ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/114.

⁴⁰ el-Mâide 5/89.

⁴¹ el-Fetih 48/10.

⁴² Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/283.

Bunu üzerine “*Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur.*”⁴³ âyeti gereğince onun bütün ülkesinin Osmanlı topraklarına katılması ve nimet hakkı tanımayan bu kafirin bir an önce tepelenmesi görevini aldı.”⁴⁴

3.3. Savaşı Bekleme

Hoca Sadeddin Efendi, Eğriboz Adası'nın fethini şöyle aktarır: “... Bu gönüllere hoş gelen tasarı vezir olsun, bey olsun, herkes tarafından alkışlandı ve o gece tellallar: “Yarın yağma günüdür hazır olun” sadâsını göklere çıkarıp askeri uyardılar. Bu haber üzerine gaziler ol cuma gecesini mutlu bayram gecesine benzettiler. Yiğitlikte yüreği pek ve içinde özü olanlar “*Sabah yakın değil mi?*”⁴⁵ âyetini söyleyip gümüş kanatlı sabah kuşunun uyku yuvasından uçup kanat çırpacağı anı gözlediler. Eninde sonunda gaza sevabını derlemeyi özlediler.”⁴⁶

“... Yıldızlar sayısınca olan asker ol karanlık gecede savaş gününü beklemekteler, yıldızları sayar oldular, ağır uykuyu da gözlerinden savdılar. Yıldızlar başbuğu, dördüncü kat gökten altın siper ve bezeli tuğla kendini gösterince “*sabah yakın değil mi?*” sözleriyle doğu ufku yönüne baktılar.”⁴⁷

Hoca Sadeddin Efendi, Yavuz Sultan Selim'in vefatı esnasında olayı şöyle aktarır:

“... Hazinedarbaşı olan Süleyman Ağa, -sonra veziriazam olmuştur- halin bu minvâl üzere olduğunu görünce aşırı vehimden dolayı, yeniçeri taifesinin keyfiyete vâkıf olup hazineye el uzatmalarına ihtimâl verdi. Ağlayanları hemen yasaklamaya gayret etti ve sabır tavsiyesinde bulundu. Sükûn bulmaları için has hademelerini teskin eyledi. “*Sabah vakti yakın değil mi?*” âyetini okumakla meşgul oldu. Sabah olunca, eski usûl üzere divan kuruldu ve erkân geldiler.”⁴⁸

Yukarıdaki ilk iki anlatımda askerlerin cihadı çok özledikleri için bir an önce sabah olmasını beklerken, üçüncü anlatımda ise Yavuz Sultan Selim'in ölümünden dolayı üzülenlerin ve feryat edenlerin bunu gizlemeleri istenmiş, bir an önce sabah olması ve devlet işlerinin rayına oturmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de âyetin iniş sebebi ise Lût kavminin helak olma zamanıdır. Hoca Sadeddin Efendi bazı âyetleri bu şekilde yani müfessirlerin açıklamalarından farklı olarak kullandığı görülmektedir.

⁴³ el-Fetih 48/10.

⁴⁴ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/112.

⁴⁵ Hüd 11/81.

⁴⁶ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/514.

⁴⁷ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 2/236.

⁴⁸ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 2/391.

3.4. Kalabalık Ordu

Hoca Sadeddin Efendi, eserinde benzetmelere de yer vermiştir. Savaş meydanında iki ordunun karşılaşmasını iki denizin birleşmesine benzetmiştir. Bu olayı şöyle aktarmaktadır:

“...Moton Kalesinin kara yönü, denizler gibi coşan askerlerle dalgalanmaya başladı. Deniz yönünde birbirine yanaşan gemilerle kara gibi dümdüz oldu. Denizin üstü gemilerin serenlerinden koruluklar gibi sallanan ağaçlarla doldu. Bu yanda bir yığın deniz aracının dalgalanması, öte yanda kahraman ordu saflarının kaynaşması sonunda “İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.”⁴⁹ buyruğu hüküm sürüyordu. Deniz ve kara araçlarının içi, dışı Moton Kalesini ele geçirmek amacıyla olan gazilerin durağı haline gelince, her taraftan ol sağlam hisara taş üşürdüler ve nice burç ve kalelerin düşürdüler.”⁵⁰

“Askerlerinin çeşitli silahlar ve kıymetli eşyalarla süslenmiş görüntüsü padişahı çok sevindirdi. Rumeli askerleri ile Anadolu ordusunun birleşmesiyle “İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.”⁵¹ âyetinin anlamı burada daha iyi anlaşılmış oldu.”⁵²

Hoca Sadeddin Efendi, İstanbul’u anlatırken bu âyeti şöyle aktarır:

“Astronomi kitaplarında bu enlem beşinci iklim olarak tespit edilmiştir. Ak ve Karadeniz’in birleştiği yerde kurulmuş olup, üçgen şeklinde uzun duvarlarla çevrili bir hisardır ki, “İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.”⁵³ âyeti, onda bütün açıklığı ile görülür.”⁵⁴

3.5. Düşmanların Savaş Meydanındaki Durumu

Hoca Sadeddin Efendi, düşmanların savaşta helâk oluşlarını çeşitli şekilde ifade etmiştir. Bazen yenilmiş ekin yaprağına, bazen Ad kavminin yok olmasına sebep olan rüzgâra, Kur’an’da anlatılan geçmiş ümmetlerin helâkine benzeterek anlatımını zenginleştirmiş ve eserine akıcılık kazandırmıştır.

Hoca Sadeddin Efendi, bu ve benzeri olayları aktarırken Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethinden şu şekilde bahsetmiştir:

⁴⁹ er-Rahmân 55/19.

⁵⁰ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 2/98.

⁵¹ er-Rahmân 55/19.

⁵² Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/89.

⁵³ er-Rahmân 55/19.

⁵⁴ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/441.

"Mancınıklar ve savaş arabaları taş parçalarını savurmakla kule ve duvarları bekleyen yüzüstüleri, bir anda "sicilden taşlar attılar"⁵⁵ hükmüne bağlayıp, kaza ve kader mahkemesinin yargıcı huzuruna yolcu eyerler ve duraklarının sakar cehenneminin dibi olacağını kaydederlerdi. Her gümbürtü, her gürleyiş ki, ateşle beslenen toplardan yükselirdi. Her patlayışta "yarın ne olacağız" korkusunu düşmanın düşüncesiz kafasına vurur, hisarı zangır zangır titretir, kaledekileri velveleye verip kulelerin yıkılmasını ve gediklerin genişlemesini sağlardı.⁵⁶

Hoca Sadeddin Efendi, Mora sancağı beylerinden Hasan Paşa'nın da şehit olduğu Osmanlı ordusu ile Rum ordusunun yaptığı savaşta olayı şöyle aktarır:

"Yeniçeri yiğitleri gülle atmaya buyruk alınca, onların karmaşık ya da düzenli gelişlerine bakmayıp Ebâbil kuşları gibi ol Fil ashabı örneği olan sapkın yığın üzerine düşüp "Böylece Allah onları yenilip çiğnenmiş ekine çevirdi."⁵⁷ buyruğu gereğince, tüfek boşaltmaya girilerek, demir ve taş fişekler attılar ve pis düşman kalabasını birbirine kattılar. Savaş oduyla kuru yaş bir uğurdan yandı."⁵⁸

Hoca Sadeddin Efendi, Orhan Gazi'nin vasiyetini şöyle aktarır:

"...Sapkınlarla savaşta korkaklık etmek, en büyük vebal ve kusurdur. Dindarlığın gereği, Allah'ın yardımına güvenerek kılıç kullanmaktır. Bu sözlerin kaynağı "Sen görmedin mi?"⁵⁹ âyetidir. Allah'ın yardımı yanında olunca, karşımıza çıkan yok olası topluluğun sonu "Böylece Allah onları yenilip çiğnenmiş ekine çevirdi."⁶⁰ buyruğu gereğince olmasıdır. Safları düzenlemek, önümüze çıkan belalara göğüs germek, benim varlığıma bağlı değildir."⁶¹

Hoca Sadeddin Efendi, Orhan Gazi'nin İznik'i fethinde olayı şöyle anlatır:

"... Denildiğine göre kâfirlerin simsiyah olan içleri gibi, bir karanlık gecede yıldırımlar misali bu kahrolası topluluk üzerine dalgalandı. "Ve üzerlerine öyle bir yağmur yağdırdık ki. Uyarılanlara (fakat yola gelmeyenlere) yağdırılan yağmur, ne kötü bir yağmurdur."⁶² âyeti kâfirlerin durumunu göstermekteydi. Gazi Süleyman Paşa,

⁵⁵ el-Fil 105/4.

⁵⁶ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/422.

⁵⁷ el-Fil 105/5.

⁵⁸ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 2/269.

⁵⁹ el-Fil 105/1.

⁶⁰ el-Fil 105/5.

⁶¹ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/60.

⁶² eş-Şuarâ 26/173.

sularını boşaltan bulutlar gibi, ateş saçan kılıcının şimşegiyle sonu felaket olan bu topluluk üzerine dötrnala atıldı.”⁶³

Hoca Sadeddin Efendi, Kötürüm Bayezid'in Yıldırım Bayezid tarafından yakalanışını şöyle aktarır:

“... 793/1392-93 baharında, yani yeşil çemenler üzerinde çiçek orduları, rengârenk tomurcuklardan yapılma çadırlarını kurarak, şeref burcundaki yıldızların şahı yönüne yöneldikleri sırada “*Umulur ki, Rabbiniz düşmanlarınızı helâk eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılar*”⁶⁴ mustusu padişahın uyanık kulağına ulaşınca, Bursa'dan Kastamonu'ya doğru yola çıktı. Yıldırım Han'ın gök gürlemesini andıran gelişi duyulunca bu ülkede olan beylerin, genç ve yaşlıların durmaya, dayanmaya güçleri kalmamıştı. Kötürüm Bayezid, “*Şüphesiz onun yakalaması pek elem vericidir, pek çetindir*.”⁶⁵ hükmünü düşünerek, isimlerimiz aynı ise de, tutum ve davranışlarımız farklıdır, sözünü göz önünde tutuyordu.”⁶⁶

Hoca Sadeddin Efendi Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinde bu olayı şöyle aktarır:

“...Kapum halkıyla ve yeniçeri kullarımla yürüyüp çevik askerlerim kimi yaya, kimi atlı, kimi onların hisar ettikleri evlerin çatıları üzerinden ok ve tüfek kuşanıp öteki bütün silahlarla harekete geçirip, hücum etti. Ok ve kurşun yağmuru ve ezici oç alıcı ateşlerle onlara “*O günde azap onların hem üstlerinden hem ayaklarının altından saracak*”⁶⁷ buyruğunu hatırlatıp “*O günde kişi kardeşinden, anasından, babasından kaçır*”⁶⁸ halini anlatıp, yüzlerinden nikab kaldırıp götürmüş idi... kaçıp gitmek isteyenler yol bulamayıp Nil sularına dökülüp, Firavun'un kavmi gibi boğulma belasına uğramışlardı.”⁶⁹

Hoca Sadeddin Efendi, Bolayır Savaşı'nı şöyle aktarır:

“Bolayır Savaşı'nda tutsak alınan küffardan birkaçı sıkıca bağlanıp feryadçılarla birlikte Gelibolu'ya gönderildi. Hisar korucuları olay hakkında böylece bilgi edindiler. Gözyaşlarını silip sırrı saklamayı uygun gördüler. Düşmanın yenilgiye uğrayışını bildirmek üzere tutsakları kaleyi kuşatan yere batasıcılara yolladılar. Onlar, öteki birliklerinin uğramış olduğu akıbeti işitip durumu kavrayınca artık duramadılar “*O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklar*.”⁷⁰

⁶³ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/42.

⁶⁴ el-A'râf 7/129.

⁶⁵ Hüd 11/102.

⁶⁶ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/135.

⁶⁷ el-Ankebüt 29/55.

⁶⁸ el-Abese 80/34.

⁶⁹ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 2/363.

⁷⁰ el-Kamer 54/45.

âyeti bu gösterişsizlerin yüzüne esti, tek umutlarını da kırıp yılgınlık yollarına düşmelerine sebep oldu.”⁷¹

Hoca Sadeddin Efendi, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinde şunları aktarır:

“... Tomanbay ve sağ kalan çerkesler yakalanıp başları eğik, elleri bağlı getirilip, el ve boyunlarından zincirler vurulmuş, yücelikle parlayan Kapımın kapıcıları tarafından hapse gönderilmişlerdi. Bu defa da Çerkes taifelerinin izleri “*Böylece, zulüm ve haksızlık eden toplumun kökü kazındı*”⁷² âyeti gereğince dibinden koparılmış, zulüm ve azgınlıkları Müslümanların üzerinden kaldırılmış oldu.”⁷³

3.6. Düşmanın Savaş Meydanında Kaçacak Bir Yer Bulamaması

Hoca Sadeddin Efendi, düşmanların savaş meydanlarında kaçacak bir yer bulamamalarını, kıyamet gününde insanların panik içerisinde nereye kaçacağını bilemez bir halde sağa sola dağılmalarını, düşmanın savaş meydanındaki şaşkınlığına benzeterek şöyle aktarır:

“...Orhan Gazi Eskişehir'de bulunuyordu. Çapulcuları oldukça viran bir kale olan Oynaşhisar önünde yakaladı. Su verilmiş kılıçla susamışlara dolular sunarak, bir anda eşkıya başını tutsak aldığı gibi, yoldaşlarının çoğunu da zincire vurdu. Kılıçtan kurtulanlar yağmaladıkları eşyayı etrafa saçıp “*Kaçacak yer nerede?*”⁷⁴ diyerek çil yavrusu gibi dağılmışlardı. Eşkıyayı böylece tepeleyen Orhan Gazi, tutsakları yaban keçisi gibi önüne katıp, yağma edilen malları toplayıp fazlasıyla birlikte Karacahisar'a getirmişti.”⁷⁵

Hoca Sadeddin Efendi, Osmanlı ordusunun Kral Yanko ile yaptığı ve düşmanı yok ettiği savaşı şöyle aktarır:

“... Savaş meydanında bir tek kâfir bile yıkılasıca atını kaçış yönünden başka bir yöne sürmedi. Özellikle fetihlerle dalgalanan İslam bayrağının yükseldiğini, zafer meltemleriyle dalgalandığını gören kaçakların, direnmeye kararı kalmadı. Yüzlerini sırtlarına, yana çevirip sakar cehennemine layık bu kalabalık, “*Kaçacak yer nerede?*”⁷⁶ âyetini ezber edip geldikleri yere kaçıp gittiler.”⁷⁷

⁷¹ Hoca Sadeddin, *Tācu't-Tevārîh*, 1/62.

⁷² el-En'âm 6/45.

⁷³ Hoca Sadeddin, *Tācu't-Tevārîh*, 2/370.

⁷⁴ el-Kiyâme 75/10.

⁷⁵ Hoca Sadeddin, *Tācu't-Tevārîh*, 1/45.

⁷⁶ el-Kiyâme 75/10.

⁷⁷ Hoca Sadeddin, *Tācu't-Tevārîh*, 1/382.

Hoca Sadeddin Efendi, Gedik Ahmed Paşa'nın Mankub Kalesi'ni fethinde bu olayı şöyle aktarır:

"... Din düşmanlarının yaşam giysilerini yırtıp parçaladılar. Gürz ve bozdoğan vuruşlarıyla Mankub halkının boyun ve başlarını kopardılar. Aydın görüşlü paşanın akıllıca aldığı tedbirlerle bir garip cenk oldu. Hisardan yana kaçan ve "Kaçacak yer nere"⁷⁸ diyen dinsizlerin durakları tamu kılındı. Mankub'un fethi ile Mankubluların bahtı karardı. Göklere baş çeken kulelerine İslâm sancakları dikildi. Zafer davullarının sesleriyle gök kubbe doldu."⁷⁹

Hoca Sadeddin Efendi, İstanbul'un fethi esnasında bu olayı şöyle aktarır:

"... Kırılmış gönül ve yıkılmış bahtı ile bir köşeden fırlatılmış uygunsuz bir ok gibi kafasına çakan fikirle fırlayıp, bir an beklemeksizin içindeki üzüntüyle, sarayın dışına koştu. Kötü talihine küfürler ederek, o durağı cehennem olasıca "Kaçacak yer nere"⁸⁰ âyetini diline dolayıp, kaçmaya çalışırken, kâfirlerin bozguna uğrayıp dağılışını fırsat bilen rahatça ganimet toplamaya çalışan bir grup yakaladı."⁸¹

3.7. Savaşlarda Manevi Yardım

Hoca Sadeddin Efendi, savaşlarda ilahî takdir ve yardımın, melekler aracılığı ile de gerçekleştirildiğini ifade ederek kaderciliğine yeni bir boyut kazandırmıştır. O, Osmanlı savaşlarında, Allah'ın kendi iradesini gerçekleştirmek için insanlar tarafından görülemeyen melekleriyle, az sayıdaki Müslüman askerlere moral ve güç vererek bir anda zafere ulaştıran, manevî güçleri ordu saflarında göstermektedir. Hoca Sadeddin Efendi'nin bu şekildeki yorumları, onun tarihçiliğinin en önemli özelliklerindedir.

Hoca Sadeddin Efendi, Allah'ın yardımının, düşmanın kalbine korku salarak nasıl mağlup edildiğini şöyle aktarır:

"... Savaşa tutuşan askerlerin kaçıyor gibi davranmaları, sadece bir tuzaktı. Onlar, İslâm askerlerinin bozulduğunu görünce, kendilerine güvenip ilerleyecekler, böylece deniz kıyısından uzaklaşınca tepelenecekler. Ki, işin sonu da öyle oldu. Hepsi de silahlarını atıp kaçıp gittiler. "Biz kâfirlerin kalbine korku salarız"⁸² buyruğunca tüyüp kayboldukları anlaşılınca, bu başarının, yüceler yücesi

⁷⁸ el-Kiyâme 75/10.

⁷⁹ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/556.

⁸⁰ el-Kiyâme 75/10.

⁸¹ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/426.

⁸² Âl-i İmrân 3/151.

hükümdarın tek desteği ile elde edildiğine, İslâm askerleri bir daha inanmış oldular.”⁸³

“Dinin gölgesi olan Padişah, Allah katından görevlendirildiği için, sanki ol şaşkının aldığı bütün tedbirlerden bilgi sahibiydi. Bu bilgiyle İslam ordusunu bir düzene soktu. Yarısını düşman üzerine gönderip yarısını zaferin durağı olan kendisiyle birlikte geride alıyordu. Önce varan gaziler, din yolunda atılganlık gösterip bütün güçleriyle cenkleşirken, güçlü Padişah da pusuda saklanan askerlerle birden ortaya girince “*Kâfirlerin kalplerine yakında korku salacağız*”⁸⁴ buyruğu yürüdü, rüzgâra kapılan kâfir darmadağın oldu.”⁸⁵

“Kâfir hükümdarları aralarında mal, para, toprak genişliği, asker ve süvari bolluğu ile övünüp, bağımsızlık davasında olan ve kimseye baş eğmeyen yedi kral bir araya gelmişler, bütün güçlerini, varlıklarını harcıyarak, silahlara gark olmuş bir yığın asker toplamışlardı. Ama “*Kâfirlerin kalplerine yakında korku salacağız*”⁸⁶ emri gereği, bu kendini bilmez kalabalık, korku ve dehşetle yenilmişti.”⁸⁷

Hoca Sadeddin Efendi Allah'ın yardımının, melekler aracılığı ile müslüman askerlere nasıl ulaştığını şöyle aktarır:

“Baharın tatlı havası, gülzârı dolduran çiçek ordusuna kendini sunduğu zaman, İslâm askerleri ve Allah'ın birliği yolunda savaşıyorlar “*Allah'ın yardımı sana ve sana bağlı olanlara yeter*”⁸⁸ âyeti gereği hepsi de gazilerin, din yolunda savaşıyorların sultanının ordugâhına yaklaşmış bulunuyorlardı. Böylece çevredeki beyler, güçleri yettiğince yardım göndermişler, imdad eylemişlerdi. Rical-i gayb ve görünmeyen ordulardan hadsiz hudutsuz “*Onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi.*”⁸⁹ askerler ise, zaferleri gölge edinen öncü olmuşlardı.”⁹⁰

“Önlerinde de gösterişli bir genç vardı. Hep birden ateş saçan kılıçlarla savaşa girince, meydan bize dar geldi. Gök tepemize yıkıldı ve direnecek halimiz kalmadı. Bu korku ve telaş ile soluğu kaçmakta bulduk ve işin sonunda böylece yenilmiş olduk.” Bu genç komutanın durumundan sorulduğu vakit, tarif ettikleri bazı özellikler, ancak durağı cennet olan Şehzâde de vardı. Bu ibret dolu sözler zamanla yayıldı. “*Rabbiniz size benzer beş bin melek size yardım eder.*”⁹¹ hükmü

⁸³ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/61.

⁸⁴ Âl-i İmrân 3/151.

⁸⁵ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/143.

⁸⁶ Âl-i İmrân 3/151.

⁸⁷ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/276.

⁸⁸ el-Enfâl 8/64.

⁸⁹ et-Tevbe 9/40.

⁹⁰ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/115.

⁹¹ Âl-i İmrân 3/125.

aşikâr oldu. Gelibolu Hisarını bekleyenler ise, otuz gemi ile sayısız ordunun yöneldiğinden bilgi edinince ve durağı cennet olan Şehzâdenin gaibden desteğini henüz duymamış bulduklarından, yardıma koşulması için adamlar göndermişlerdi.”⁹²

Hoca Sadeddin Efendi zafer kazanmanın Allah'ın bir lütfu ve ihsanı olduğunu, zaferin Allah'ın izni ile kazanıldığını ifade eder. Hoca Sadeddin Efendi, Murad Hüdâvendigâr'ın Kosova savaşındaki olayı şöyle aktarır:

“İslam'ın dayanışması, insanların Efendisinin dininin yüceliği gereği, çevredeki beyler elbirliği ederek cihad yolunda imdat ve yardımda bulunmak üzere, yaradılışı yüce padişahın katına askerlerini gönderdiler. Baharın tatlı havası, etraflı dolduran çiçek ordusuna kendini sunduğu zaman, İslâm askerleri ve Allah'ın birliği yolunda savaşanlar “*Ey Peygamber! Allah'ın yardımı sana ve sana bağlı olanlara yeter.*”⁹³ âyeti gereği hepsi de gazilerin, din yolunda savaşanların sultanının ordugâhına yaklaşmış bulunuyorlardı. Böylece çevredeki beyler de güçleri yettiğince yardım göndermişler, yardım eylemişlerdi.”⁹⁴

Hoca Sadeddin Efendi Eflak'ın fethini şöyle aktarır:

“Kazıklı'nun eylediği bu çirkin iş, yüce otağa duyulduğu vakit, daha önce çıkan ferman-ı hümayûn gereğince zaferleri izleyen askerler de yüce bargâhta toplanmış bulunuyordu. 866 baharında (M. 1462) Eflak diyarını fethetmek için ordu (savaş için) kalktı. Bayraklar dalgalandıkça “*Allah'tan yardım ve yakın bir fetih*”⁹⁵ âyeti sancıklar da zafer meltemleriyle parıldamaktaydı. Böylece nice konaklar aşıldı ve en sonunda parlak bir günde ülkenin ucuna ulaşıldı. Mahmud Paşa ordunun öncülerine baş ve buğ olup önce o Tuna'yı geçip Eflak diyarına ayakbastı.”⁹⁶

Hoca Sadeddin Efendi Selânik'in fethini şöyle aktarır:

“Gazaya baş koyup, İslam inancı ve (düşmana) duydukları kinle sağlam göğüslerini gerdiler. Burçların üzerine tırmanan gaziler “*Allah'tan yardım ve yakın bir fetih*”⁹⁷ âyetinin yazılı olduğu bayrağı dikip cihad aşkına salâ okudular. Kaledeki yere batasınca kâfirler, dilekleri zafer olan yoldaşların saldırıları karşısında hallaçlar gibi atılıp hisarın dört bir yanına dağıldılar. Allah'ın yardımı sonunda bu sağlam kalenin fethi tamamlanmış oldu.”⁹⁸

⁹² Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/62.

⁹³ el-Enfâl 8/64.

⁹⁴ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/115.

⁹⁵ es-Saff 61/13.

⁹⁶ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 2/62.

⁹⁷ es-Saff 61/13.

⁹⁸ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/344.

Hoca Sadeddin Efendi, Sultan Murad Hüdâvendigâr'ın Kosova savaşı esnasında şunları aktarır:

“Keremli padişah, saltanat kurduğu yollardan birine dayanarak bu teklifi, orada bulunanlara: “Bu işe yarar bir tedbir midir?” diye sordu. O zaman şanlı Şehzâde söz alarak şöyle demiştir: “Şimdiye dek bu devlet, yaratanın yardımı ile korunmuş ve düşmanların şerrinden, zararından uzak kalmıştır. “Allah size pek çok yerde yardım etmiştir”⁹⁹ hükmü gereğince, o yardım edici sultanın yardımına güvenmek gerekir.”¹⁰⁰

Hoca Sadeddin Efendi, Fatih Sultan Mehmed'in gördüğü bir rüyayı yorumlatmak ister ve yanında bulunan âlimler ile ilgili olarak şu yorumu yapar: “Bugün Kur'an-ı Kerim'i okurken zaferi rehber edinen seferin nice olacağı ve sonun nereye varacağı konusunda düşünerek Mushaf'tan yorumlamak istedim. “Allah'ın sana güçlü bir şekilde yardım etmesi için sana apaçık bir fetih ihsan ettik”¹⁰¹ keremli âyeti denk geldi.”¹⁰²

Hoca Sadeddin Efendi, Yıldırım Bâyezid'in Kosova savaşı esnasındaki durumunu şöyle aktarır:

“Gazi Evrenos Beg daha önce bir teklifte bulunmuş ve bunun üzerine düşman saflarını parçalamak için iki bin okçu bahadır ordunun en önüne yerleştirmişlerdi. Bunlardan bini sağ kanat önünde, bini de sol kanat önünde yerlerini aldı. Gönüller sultanı padişah, ordusunu bu şekilde savaş düzenine soktuktan sonra, “Zafer, yalnız güçlü ve hikmet sahibi Allah'tandır.”¹⁰³ diyerek savaşa doğru, ileri, emrini verdi.”¹⁰⁴

3.8. Savaşta Hile Yapmak, Tuzak Kurmak

Hoca Sadeddin Efendi eserinde, Osmanlı sultanlarının ve komutanlarının az da olsa savaşlarda düşmanlarının yaptığı gibi hileye başvurduklarını aktarır. O, Osman Gazi'nin, Bilecik Kalesi'ni fethine dair şunları aktarır:

“Osman Gazi'nin, yerine getirilmesi gereken buyruğu gereğince, önce kaçır gibi yaptılar. Topraklara karlısıca kâfir yaklaşınca da bu kez kaçmayı bırakıp saflar bağlayıp direndiler. Kılıçlar tokuştuğu sırada Osman Gazi pusudan çıktı, “Hâlbuki kötülük tuzakları, kuranların ayağıma dolaşır.”¹⁰⁵ hükmü aşikâr oldu.”¹⁰⁶

⁹⁹ et-Tevbe 9/25.

¹⁰⁰ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/118.

¹⁰¹ el-Fetih 49/3.

¹⁰² Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/534.

¹⁰³ Âl-i İmrân 3/126.

¹⁰⁴ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/120.

¹⁰⁵ el-Fâtr 35/43.

Hoca Sadeddin Efendi, Sultan Murad Hüdâvendigâr'ın Kosova savaşı esnasında şunları aktarır:

"Edepsiz Las, bu olaydan haberdar olunca, din yolunda savaşanların yollarını kesmek için derbentleri tutmak, esirleri geri almak, tutsak toplayan aslanları zincire vurup huzuruna getirmek üzere on beş bin kâfiri yolladı. Ancak "*Kâfirlerin kurdukları pusu elbette boşa çıkar.*"¹⁰⁷ emri gereği gayretleri sonuç vermedi, şaşkınlık içinde, hasretle yanan gözlerine gazilerin atlarının kopardıkları tozdan başka bir şey gözükmeydi."¹⁰⁸

"Tatar elebaşlarından Savcıoğlu Ali Beg, sultanın durumunu öğrenmek için Ahi Mustafa adındaki casusu elçi kılığında sultana göndermişti. Bu arsız casus, yaradılışı güzel sultanın gücünün nicelik ve niteliğini anlayıp yine padişahın izni ile yola çıktığında, gönülleri bilen ol şah, tilki kılıklı bu şaşkının iç yüzünü anlamış ve "*Hâlbuki kötülük tuzakları, kuranların ayağına dolaşır.*"¹⁰⁹ buyruğunu rehber edinerek ardından yürümüştü."¹¹⁰

3.9. Düşmanın Kör ve Sağır Olması

Hoca Sadeddin Efendi Müslüman askerlerin karşısındaki düşmanın bazen basiretinin bağlanıp karşısındakileri göremez hale geldiğini ifade eder. Bu durumu Yıldırım Bâyezid'in Niğbolu Savaşı'ndan şöyle aktarır:

"... Sapıklığa batmış kralın ordusundan birkaç çirkin köpek, konuşmayı dinlemişler ve krallarına bildirmişlerdi. Bunun üzerine kralın emriyle araştırmaya çıkıldı ise de, gecenin karanlığı, küffarın talihinin siyahlığı gibi keremli padişaha perde olmuş ve "*Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir.*"¹¹¹ mühürü ile onlar kör olduklarından, geceler hükümdarının gidişinde eteğine bile erişememişlerdir."¹¹²

Hoca Sadeddin Efendi bu âyeti Yıldırım Bâyezid'in Çorlu'yu fethinde şöyle aktarır:

"Bontoz'un (Bentuz) fethinden sonra Çorlu'nun fethi için hareket edildi. Bu kalenin tekfuru direnmek yolunu tutan bir kâfir olduğundan hayli savaşlar oldu. Padişah işi anlaşarak bitirmek istediğinden, önce cizye vermeyi kabul etmesi ve boyun eğmesi gereğini kendisine bildirdi. Bunun üzerine daha fazla direnme

¹⁰⁶ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/20.

¹⁰⁷ el-Mümin 40/25.

¹⁰⁸ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/116.

¹⁰⁹ el-Fâtır 35/43.

¹¹⁰ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/205.

¹¹¹ el-Bakara 2/7.

¹¹² Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/143.

gösterdi. “İşte bunlar, Allah'ın kendilerini lânetlediği, sağır kıldığı ve gözlerini kör ettiği kimselerdir.”¹¹³ emri gereğince, iyilikler yüklü nasihati akıllıca dinlemekten uzak, gözleri sonu göremediği; iyiyi, hayrı seçmekte atadan kör olduğundan cenge devam etti.”¹¹⁴

Hoca Sadeddin Efendi Mora yarımadasındaki diğer kalelerin fethini şöyle aktarır:

“... Önce Enika Hisarını kuşatıp yumuşak sözlerle hisarı koruyan kaptana gönderdiği haberde, kalenin teslimini önerdi ve hoşça gidecek bilgiler vererek onun huzursuz olan yüreğini bu yöne eğmek kastı ile bir ön görüşme için anlaşmaya girişti. Ama onun can kulağı ve kıvrımlarına dolan kirlerle kararmış duyguları “onların kulakları vardır ama işitmezler”¹¹⁵ buyruğu üzere sonu hayır olan nasihatleri dinlemeye engel olduğundan, sözle konuşmak, kılıç ve okla söyleşmeye döndü. Ok ve mızraklar bildiriler taşımaya, top ve tüfek postacıların ölüm haberlerini ulaştırmaya başlayınca, büyük bir cenk oldu.”¹¹⁶

3.10. Kâfirlere Verilen Mühlet

Hoca Sadeddin Efendi kâfirlere mühlet verilmesinin sebebini şöyle aktarır:

“Vaktiyle Kötürüm Bâyezid, Mentеше ve Aydınogulları'nın kışkırtması ile fesat tohumlarını ekmeye başlamış ve Eflak kâfirini de özendirerek ilk ayaklanmayı çıkarmıştı. Ancak, padişahın dizginleri tutuşu, bu şaşkınları gaflet uykusundan uyandırmayı, yaptıklarına karşılık cezalarını vermeyi, böbürlenmelerine imkân vermemeyi gerektiriyordu. Ama çeşitli engellerin ortaya çıkması, memleket yönetiminde kendini gösteren yeni konular, o yana ordu sevkini bir süre daha geciktirmişti. “Onlara ancak günahlarını arttırmaları için fırsat veriyoruz.”¹¹⁷ anlamındaki düşündürücü âyetin de ifade ettiği gibi bütün işleri hak bilmezlik olan bunların cezalandırılması için ara verilmişti.”¹¹⁸

3.11. Zaferin El Değiştirmesi

Hoca Sadeddin Efendi bu olayı Osmanlı sultan Yıldırım Bâyezid ile Timur arasındaki savaştan sonra şöyle bir durum değerlendirmesi yapar:

“Duygu ve davranışta sağlam, incelikleri bilen akıl sahiplerinin bu dönemi dağılıp parçalanma ve çürük temellere dayanan davranışlar zamanı olarak bilmeleri ve “O

¹¹³ Muhammed 47/23.

¹¹⁴ Hoca Sadeddin, *Tācu't-Tevārîh*, 1/70.

¹¹⁵ el-A'râf 7/179.

¹¹⁶ Hoca Sadeddin, *Tācu't-Tevārîh*, 2/108.

¹¹⁷ Âl-i İmrân 3/178.

¹¹⁸ Hoca Sadeddin, *Tācu't-Tevārîh*, 1/135.

günleri biz insanlar arasında döndürür dururuz"¹¹⁹ âyetinin nurundan ışık almaları gerekir."¹²⁰

"Cengiz ordularının uğursuz akınları dünya düzeni için öteden beri zarar ve ziyan olagelmıştır. Keskin kılıçları, süratli okları İslam halkının ciğerini her çağda delmiştir. Yine bugün de onun kan dökücü, fesat çıkarıcı torunlarından biri olan Mahmut Han, padişahın savaş meydanlarında baş açık, yaya kaldığını görünce, hemen zaman kaybetmeyip aman vermeden üzerine atılarak onu ele geçirdi. Ama saygı ile hürmette kusur etmeden de Timur'un huzuruna gönderdi. Yüce Allah'ın buyurduğu gibi "*O günleri biz insanlar arasında döndürür dururuz*"¹²¹ âyetin ışığından nurlanan nice düşünce sahibi akıllı kişiler, durumu değerlendirerek asılda geçerli olan ve sonsuza dek sürecek Allah'ın kanununa göre, zamanın biteviye gitmeyeceğini, devrin gereklerinin ömürlü olmayacağını anlamış bulunmaktadır."¹²²

3.12. Az Topluluğun Çok Topluluğa Galip Gelməsi

Hoca Sadeddin Efendi, olaylarda sebep-sonuç ilişkisini arayan diğer tarihçiler gibi güçlü düşman karşısında, bütün maddî sebeplere sarılma ve gerekenin yapılması inancına sahiptir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden yükselme dönemine kadarki olaylarda, Allah'ın yardımının ön planda olduğunu ifade eden fikirleri ağırlık basmaktadır ki, bunula ilgili örnekler yukarıda geçmiştir. O dönemlerde kazanılan her savaşın Allah'ın yardımı ile olduğunu bildirdiğini hatırlıyoruz. Hoca Sadeddin Efendi, Allah'ın yardımından ümit kesmenin yanlış olduğunu ifade ederek inanan az bir topluluğun kendilerinden daha çok topluluğa galip geldiğini ifade eder.

Hoca Sadeddin Efendi İpsala'nın fethini şöyle aktarır:

"Bu arada Şehzâde şöyle demişti: "Şu gördüğümüz olağanüstü işler, yaptığımız akıl almaz girişimler, şimdiye dek zaferi rehber edinen ordumuzun yeni ülkeler fethetmesine vesile olmuştur. Bu fetihler, gerçekte Allah'ın yardımı ve Cenab-ı Peygamber'in mucizesinden başka bir şey değildir. Yoksa kısa bir zamanda, bu kadar az bir askerle böyle bir destek ve yardım olmasa, bu kadar çok iş görmek kolay şey değildi. Meydana gelen fetihler îlâ-yi kelimetullah için gerçekleşmiştir. Sağlam inançlara sahip kişiler, cihad yolunda gayret edip baş koymak yolunu seçmek zorundadırlar. Hele şimdi, sonu kötü olan düşmanın toptan harekete

¹¹⁹ Âl-i İmrân 3/140.

¹²⁰ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/182.

¹²¹ Âl-i İmrân 3/140.

¹²² Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/178.

geçmesi, asker toplaması bunu gerektirir. İslam ehline layık ve uygun olan budur ki *"Nice az sayıda bir birlik Allah'ın izniyle çok sayıda birliği yenmiştir."*¹²³ buyruğuna inanarak din yolunda savaşırken, kullarının efendisi Allah'ın yardımına güvenerek, yaradılışı kötü küffar ile cenge çıkmalı, sapıklığında inatçı düşman üzerine atılmalı, yılmadan, ürkmeden direnmelidir."¹²⁴

Hoca Sadeddin Efendi, Yakup Paşa'nın Sırp Kir Karlı ile yaptığı savaşı şöyle aktarır:

"Ol öğünçler veren gazada kendini gösteren gayb işaretlerinden biri de, daha savaşın başında üç anka kuşunun, İslâm askeri bayraklarının üstünden kanat açıp düşmandan yana uçan yedi kartalın üzerine saldırmasıydı. Müslümanlar hizasındaki üç anka kuşu, uzun bir çarpışmadan sonra ol yedi kartalın kanat ve kollarını bastırıp kırdılar. Bu ilgi çekici olayı izleyen gaziler *"Nice az sayıda birlik Allah'ın izniyle çok sayıda birliği yenmiştir."*¹²⁵ buyruğunun gerçekleştiğini görüp böyle olacağına inanarak, kuşku ve korkularını giderdiler. Kılıçtan oraklarla ol boşa gelenlerin ömürleri varını biçip harman ve vücutlarını şimşekler çakan alevden yatağanlarda yok ettiler."¹²⁶

3.13. Ölümden Kaçış Yok

Hoca Sadeddin Efendi eserinde ölümün bir gerçek olduğunu, her canlının onu tadacağını ve ondan kaçışın mümkün olmadığını ifade ederek, ölümsüz hiçbir varlığın olmadığını vurgular. Hiçbir kimsenin öldükten sonra cennete gideceğini bilemezken, Hoca Sadeddin Efendi padişahı çok sevdiği için büyük bir cesaretle öldüğü zaman onun cennete gideceğini de ifade eder.

Hoca Sadeddin Efendi Orhan Gazi'nin vefatını şöyle aktarır:

"Memleketin gönüllerde ve gerçekte hükümdarı olan Orhan Gazi'nin uçmaklara açılmış ruhu, ceberut basamaklarından yükselerek melekût âlemiyle ahenk etmeye başlayınca, kederler saçan *"Rabbimizin başışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun"*¹²⁷ sedası, bu uzun yolculuk için yol davullarından işitilmeye başlamıştı."¹²⁸

¹²³ el-Bakara 2/249.

¹²⁴ Hoca Sadeddin, *Tācu't-Tevārîh*, 1/59.

¹²⁵ el-Bakara 2/249.

¹²⁶ Hoca Sadeddin, *Tācu't-Tevārîh*, 2/77.

¹²⁷ Âl-i İmrân 3/133.

¹²⁸ Hoca Sadeddin, *Tācu't-Tevārîh*, 1/65.

Hoca Sadeddin Efendi, Şehzâde Sultan Ahmed'e Ali Paşa'nın ölüm haberi gelince bu olayı şöyle aktarır:

"Şehzâde Sultan Ahmed ki, yanında kalan askerleriyle Ali Paşa'nın zafere ulaşmasını ve zaferi derlemesini beklemekte idi. Gece gündüz tek kuşkusu bu idi ki, ayaklanan Türklerin dikenli varlıklarından ülkeyi temizleyerek dileği üzere dönüp gelince, saltanat tahtına oturma girişimine kalkışıp ol hayırlar düşünen vezirin tedbirleriyle taç ve tahtın sahibi ola... En sonunda uğursuz haberle bir haberci gelip Paşa'nın "*Rabbimizin başışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun*"¹²⁹ buyruğu ile ecel yoluna çıkıp, yokluk yolcularına karıştığın bildirecek, Şehzâde'nin huzur ve güvenle sallanan boynu bükülüp, öyle bir bozuldu ve imgelerinin çöküşünden ve bir mertebede şaşkına döndü ki, ne önlem edeceğin ve ne yana gideceğin bilemedi."¹³⁰

Hoca Sadeddin Efendi, insan nerede olursa olsun ölümün onu bulacağını, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u kuşatması esnasında şöyle aktarır:

"... İstanbul'un duvar ve kapılarını, âşıkların inleyen gönülleri gibi, şahrem şahrem parçalıyor, kaleleri deviren topların ateşleriyle açılan gedikleri genişlettiyordu. Ol ateş ağızlı, çelik vücutlu kazanların ağzından dökülen alevler, kara kara bahutlî kâfiri, hayret ve dehşet içinde bırakmakta, göklere yükselen duman, gözlerin görüş gücünü engellemekte olduğundan, parlak gün kapkaranlık tüne, yeryüzü de bahtı kara küffarın siyah talihine dönmekteydi. Elçilik eden oklar, yayın ağzından çıktıkları gibi, "*Nerede olursanız olunuz ölüm sizi bulacaktır*"¹³¹ haberini en yüksek sesle, şaşkın düşmanın akılsız başına iletirlerdi."¹³²

Hoca Sadeddin Efendi, Fatih Sulan Mehmed'in Uzun Hasan ile yaptığı Otlukbeli Savaşı'ndan şöyle aktarır:

"... Topuz vuruşlarıyla kelleler serseme dönüyor, ol ezilesiceler savaş ocağında odun gibi yanıyor, sipahiler elinde olan her kılıç ol insanların en azgınlarının emel tarlalarını biçen orak ve yayları ol uygunsuzlar topluluğu içine düşen yılgınlığın özü gibi gözüküyor. Yiğitlerin vurucu ellerindeki her bozdoğan düşmanın kuşca canını avlamak için bir bozdoğan idi. Dümdüz vuran oklar, ol belaya uğramış topluluğun kulağına "*Nerede olursanız olun ölüm size erişecektir*"¹³³ haberini yüksek sesle, yayın kabzasından kurtulduğu an iletiverdi."¹³⁴

¹²⁹ Āl-i İmrân 3/133.

¹³⁰ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 2/182.

¹³¹ en-Nisâ 5/78.

¹³² Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/422.

¹³³ en-Nisâ 5/78.

¹³⁴ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/537.

Hoca Sadeddin Efendi, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden şöyle bir aktarımda bulunur:

"Siperlerin başlarına çekildiler ve semender gibi ateş harmanına girip sokaktan sokağa sektiler. Yeniçeri avcıları dam ve pencereden bakan ve askeri alev gibi yakan iş bilmezleri nişanladıkları pencereden başını çıkaran başını kurtaramadı. Ondan sonra kimse pencere kenarına varmadı... Havan topları, darbezenler yüksek kasırları, aşılmaz burçları taramakta, cenge giren utanmazların kulaklarına *"Nerede olursanız olun ölüm size erişecektir"*¹³⁵ buyruğuyla doldurup ocaklarını devirerek boyları yıkılasıcaları toprağa kardılar."¹³⁶

Hoca Sadeddin Efendi, II. Bâyezid ile ilgili olarak şunları aktarır:

"... Padişah şu öneride bulunur: 'Sultan Selim Han hazretlerinin sancağı Semendire'ye gitmesi yeniden duyurula. Sultan Ahmed de Amasya'da durmazsa karaman sancağı verile.' Padişah öğüdüne şöyle devam etti... Hastalık fırtınası sağlık dayanaklarımı yıkarak ecel habercisi tabiat güçleri varlığını yağmalamıştır. Padişahlık dönemim son bulmuş, halifelik dönemim bitiş anına gelmiştir. Ömrüm ayağı da yokluk tuzağına basmıştır. "Yol buldu ölüm oku, sonunda cana kıydı çare yok; Sen istersen vücudun hisarını yaptır olsun mermerden" anlamını *"Nerede olursanız olun ölüm size erişecektir, sarp ve sağlam kalelerde bile olsa"*¹³⁷ âyetiyle açıkladı."¹³⁸

Hoca Sadeddin Efendi, bu fani dünyada hiç kimsenin ölüm olayının dışında kalma şansına sahip olmadığını, bu gerçek olaydan yakasını hiç kimsenin kurtaramayacağını, bütün tarihçiler gibi o da eserinde vurgular. Ölümün herkesin beklediği bir gerçek, insan için çizilen hayatın bir dönüm noktasıdır.

"II. Bâyezid'in şerefle geçen ömrü altmışla yetmiş arasına girmiş, nazik yapısı artık dayanamayacak uca ermişti. Ecel aslanı parçalayıcı pençesini hayat gömleğinin yakasına geçirmiş, sert ve acımasız hastalık eşkıyası da sağlık eteğine yapışmış, ölüm onu avucunun içine almış bulunuyordu. *"Nerede olursanız olun ölüm size erişecektir, sarp ve sağlam kalelerde bile olsa"*¹³⁹ tellalı en yüksek sesiyle *"Hiç kimse nerede öleceğini bilemez"*¹⁴⁰ âyetini akli başında padişahın kulağına ulaştırdı."¹⁴¹

¹³⁵ en-Nisâ 5/78.

¹³⁶ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 2/359.

¹³⁷ en-Nisâ 5/78.

¹³⁸ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 2/182.

¹³⁹ en-Nisâ 5/78.

¹⁴⁰ Lokmân 31/34.

¹⁴¹ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 2/207.

Hoca Sadeddin Efendi, ölümden kaçmanın imkânsız olduğunu Yavuz Sultan Selim'in Mısır Fetihnâmesi'nde şöyle aktarır:

"... Sol kolda vezirim Sinan Paşa ve sağ kolda vezirim Yunus Paşa durup, iki yakadan toplar ve tüfekler atılıp savaş onlara "Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçmanın size asla bir faydası olmaz"¹⁴² haberini duyurdu. Kılıçlar onlara "Biz size demiri ihsan ettik, onda güç ve insanlar için faydalar vardır"¹⁴³ âyetinin gerçeğini anlattı."¹⁴⁴

3.14. Allah'ın Sanatının Yeryüzündeki Tezahürü

Hoca Sadeddin Efendi bazı sanat eserlerini görünce hayranlığını gizleyemez. Bu eserleri görünce Allah'ın sanatının kulları eliyle yeryüzünde tezahür ettiğini ifade eder. Hoca Sadeddin Efendi Ayasofya'nın güzelliği karşısında şunları aktarır:

"İstanbul, pek çok muhteşem yapısı ile devirlerin ortaya koyduğu sıra dışı bir beldedir. Akılları hayretler içerisinde bırakan muhteşem eserlerden biri, yüksek kemerleriyle dikkatleri çeken, bakmaktan gözleri kamaştıran Ayasofya'nın kubbesidir. Bu kubbe pek güzel orantısı, sağlam ve oturaklı yapısı ile gözlere, vakitlerini onu incelemeye ayıran bilginlere "Gözümü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?"¹⁴⁵ âyeti ile ifade edilen bir simgedir."¹⁴⁶

"Kemah kalesi ki, gök kubbeye uzanmış bir ulu sarayı andırır. Kuleleriyle yıldızlarla başa baştır. Burçları, mazgalları burçlar halkasına çıkmış ve bu güçlü yapıyı yapan mimar, "Onda hiçbir delik yoktur."¹⁴⁷ hükmüne bir örnek vermiştir. Felekler değen bir dağ üzerine sağlamca oturmuş olup yücelikte başı göğe ermiş ve ayağı yerin dibine girmiş, sağlam istihkâmlarıyla tanınmış ve bağlar, bostanlarla çevrilmiştir."¹⁴⁸

3.15. Tasvirler

Hoca Sadeddin Efendi, çok canlı tasvirler yapar. O, adeta yaptığı tasvirlerle okuyucusunun gözünde olayları veya tasvir ettiği şeyi canlandırır. Bursa şehrini anlatırken onu cennete benzetir: "Akarsularının bolluğu ve tertemiz havasıyla "Altından ırmaklar akan

¹⁴² el-Ahzâb 33/16.

¹⁴³ el-Hadid 57/25.

¹⁴⁴ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 2/362.

¹⁴⁵ el-Mülk 67/3.

¹⁴⁶ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/433.

¹⁴⁷ Kâf 50/6.

¹⁴⁸ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 2/289.

cennetler"e"¹⁴⁹ benzetilse yeri vardır. Cennet bahçelerini anımsatan geniş ovaları, gönül okşayan hoş havası, ne kadar övülse azdır.

Hoca Sadeddin Efendi Hamza Beg'in Eflak seferini şöyle aktarır:

"Soğukların şiddeti o derece idi ki, akarsular buzlardan yapılmış su küçük mecraları içinde şırıldıyor, soğuktan nefes kesiliyor, kirpikler de donup birer ok haline gelmiş bulunuyordu. Başlar ak börkler giymiş gibi buzdan sanklar sarınmış, dağlar pamuk atılmış gibi karla kaplanmış, gören akıl sahipleri de "O gün atılmış yüne benzeyecekler"¹⁵⁰ görüntüsünün ne demek olduğunu bir kez daha anlamış bulunuyorlardı."¹⁵¹

Hoca Sadeddin Efendi, Sultan Murad'ı anlatırken onun dönemini İrem şehrine benzetir:

"İnsanların efendisi olan Allah'ın yardımı ile Sultan Murad'ın saltanat bahçesi "Bir ülkede benzeri olmayan sütunlarla çevrili İrem şehrine"¹⁵² dönmüş bulunuyordu. Onun döneminde zafer ve fetihlerin gülleri yedi verenler gibi her an açmaktaydı."¹⁵³

3.16. Allah Mülkü Dilediğine Verir

Hoca Sadeddin Efendi her şeyin Allah'ın elinde olduğunu, mülkün de O'nun olduğunu onu istediği kimseye vereceğini ifade ederek bu konuda kadercı anlayışını ortaya koyar. Bu konuda şunları aktarır:

"Yaygın nimetlerinin aydınlığı öcün kara pisliklerinden beri kalamaz. "Mülkü verirsin"¹⁵⁴ doruğunun çıkış yoluna karşılık, "Mülkü çekip alırsın"¹⁵⁵ düşkünlüğünün inişi ve "rızkı dağıtır"¹⁵⁶ alanının açıklığına da "ve onu değerlendirir"¹⁵⁷ âyetinin hükmüne göre Allah, bu dengeyi sağlamıştır."¹⁵⁸

"İskender Paşa ve Sekbanbaşı'nın öldürülmesi gereğine Padişah karar vermişken, geçmiş ve gelecek bütün hükümleri yürütenin tespit ettiği zamanlama gereği ecel hüccetin kanlı mürekkeple imza edip kaydın görmek ve ömrü tomarını dürmek bugüne değin uzamıştı. Ülkeler fetheden Padişah, "Sen mülkü dilediğine verirsin"¹⁵⁹

¹⁴⁹ el-Furkân 29/10.

¹⁵⁰ el-Kâria 101/5.

¹⁵¹ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârîh*, 2/467.

¹⁵² el-Fecr 89/7.

¹⁵³ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârîh*, 1/323.

¹⁵⁴ Âl-i İmrân 3/26.

¹⁵⁵ Âl-i İmrân 3/26.

¹⁵⁶ er-Ra'd 13/26.

¹⁵⁷ el-Ankebüt 29/62.

¹⁵⁸ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârîh*, 1/160.

¹⁵⁹ Âl-i İmrân 3/26.

buyruğunun öncülüğüyle Azerbaycan illerinde, Zülkadırlı Beyliğinde zaferlerle dalgalanan bayrağını açıp devlet düşmanlarını temizleme işini gönlünce bir sonuca ulaştırdıktan sonra, yere batasıca kâfirleri tepeleme tasarılarını düzenlemeye girişti.¹⁶⁰

“Sevinç ve neşe o kadar yaygınlaştı ki, sanki yeryüzünden gam ve keder yok olmuştu. Bütün eğlence takımları, oyuncular bu neşeli düğün için Rum diyarına gelmiş olduklarından herkes onların neşelerinden, eğlencelerinden zevk alarak üzüntülerini unutmıştu. “*Sen mülkü dilediğine verirsın*”¹⁶¹ ilahi fermanı gereğince Menteşe'nin de ülkeler fetheden padişahın beyleri eliyle zapt edilmesi ezelden hükme bağlanmıştı.¹⁶²

“Padişah hazretlerinin çiçeklerle donatılı gönlü Sultan Ahmed'den yana olmaktan dönmüş bulunmakla, “Kamu hangi yönde gösterdiyse ol bulsun. Askerlerin dediği neyse eyle olsun.” diye buyurdu. Vezirler gördüler ki, ülkeler atayan ulu varlık, “*Sen mülkü dilediğine verirsın*”¹⁶³ hükmüyle Hüdâvendigâr hazretlerinin gönül hazinesinin kilidini, Sultan Selim hazretlerinin güçlü eline teslim idüb, aydın gönlünde saltanat tahtına ol tac ve tahta layık olanı oturtmakla, değerlendirmek düşüncesi geçiyor.¹⁶⁴

Fetihten sonra ülkeleri süsleyen cihan padişahı, gönüller açan kaleyi temaşa eyleyip içeri girdiğinde, Cenâb-ı Allah'ın dergâhına yüzlerce hamd ü senâ eyledi.

“*Sen mülkü dilediğine verirsın ve mülkü dilediğinden geri alırsın.*”¹⁶⁵ âyetini diline aldı. Hisarın zaptına yetecek kadar asker bırakarak, Karaçinoğlu Ahmed Beg'i beğenilecek fikir sahibi zümresine mensup olması dolayısıyla, kale muhafazasına memur eyledi.¹⁶⁶

“Allah, bu isyanı bastırmada Sultan Fatih'i başarılı kıldı. Sayıca az, yardım edecek kimseleri de olmayan bu askerin yüzüne güldü. Zafer ve başarı rüzgârı gün doğusundan “*Muhakkak ki fazilet ve üstünlük Allah'ın elindedir.*”¹⁶⁷ buyruğuyla eserek, o keremli padişahın ve melekler ordusunun tuğlarını dalgalandırdı.¹⁶⁸

¹⁶⁰ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 2/299.

¹⁶¹ Âl-i İmrân 3/26.

¹⁶² Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/284.

¹⁶³ Âl-i İmrân 3/26.

¹⁶⁴ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 2/189.

¹⁶⁵ Âl-i İmrân 3/26.

¹⁶⁶ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 2/240.

¹⁶⁷ el-Hadîd 57/29.

¹⁶⁸ Hoca Sadeddin, *Tâcu't-Tevârih*, 1/200.

Sonuç

Kur'an, tüm insanlığın dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamak, onların din ve dünya işlerini düzenlemeleri için rehber olarak gönderilmiştir. O, sınırlı bir zaman dilimi ve belli bir coğrafyada yaşayan toplumlar için olmayıp, evrensel bir kitaptır. Bundan sonra da ilahî bir kitap gelmeyeceğinden, insanlığın iki cihanda da mutlu olabilmek, dinî ve ahlâkî sorunlarını çözebilmek için başvurmaları gereken bir rehberdir.

Osmanlı Devleti aynı zamanda bir İslam devletidir. Bu nedenle de Osmanlı Devleti İslam dinini cihana yayma ve tüm insanlığı kuşatma idealini gerçekleştirmek için bunu devletin politikası haline getirmiştir. İslam'da devlet başkanı; Müslümanların dinî ve dünyevî işlerini yürüten en büyük makamdır. Hoca Sadeddin Efendi Osmanlı padişahlarını yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak kabul etmiş ve onların yaptıkları işleri dinî bir zemine oturtma kaygısıyla âyet ve hadislerle destekleme yoluna gitmiştir.

Hoca Sadeddin Efendi, eserinde savaş anını ve sonunu ifade ederken, kıyametle ilgili Kur'an âyetlerini savaşla ilişkilendirerek savaşı kıyamete benzetmiştir. O, savaşın dışında önemli gördüğü günlük olaylar, tarihî eserler, Müslümanların yapması gereken işler, insanların faydalanması için yapılan eserler içinde Kur'an âyetlerini referans olarak almıştır.

Hoca Sadeddin Efendi'nin eserinde âyetleri fazlaca kullanmış olmasını, kültürel yönü ve genellikle ansiklopedik bilim adamı özelliği ile ilişkilendirmek mümkündür: O, aldığı eğitim gereği, tefsir ve hadis gibi dinî ilimleri özümsemiş bir âlimdir.

Kaynakça

- Ahmed Refik. *Âlimler ve Sanatkârlar*. İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1924.
- Aktepe, M. Münir. "Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcü't-Tevârîh*'i ve Bunun Zeyli Hakkında". *Türkiyât Mecmuası* 13 (Aralık 2011), 101-116.
- Atsız, Hüseyin Nihal. *Türk Tarihinin Meseleleri*. Ankara: Ötüken Yayınları, 1966.
- Banarlı, Nihat Sami. *Resimli Türk Edebiyatı*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Daş, Abdurrahman. "Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı ve Eserleri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyât Araştırma Dergisi* 14 (2003), 165-207.

- Hoca Sadeddin Efendi. *Tâcu't-Tevoârih*. 2 Cilt. İstanbul: Matb'a-i 'Âmire, 1279.
- Kabaklı, Ahmet. *Türk Edebiyatı Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, 1978.
- Karaman, Hayrettin vd.. *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Kütükoğlu, Bekir. *Kâtip Çelebi Fezlekesinin Kaynakları*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1974.
- Lokmacı, Süleyman. "Hoca Sadeddin Efendi'nin Tâcü't Tevârih İsimli Eserinin Kühü'l Ahbâr, Solakzâde Tarihi ve Nuhbetü't Tevârih'e Etkileri". *Belgü* 3 (Mayıs 2016), 95-110.
- Severcan, Şefaettin. "Süleyman-nâme'ler". *Osmanlı Ansiklopedisi*. ed. Güler Eren. 8/301-317. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Şeker, Mehmet. *Gelibolulu Âlî ve Mevâidü'n-Nefâis fî Kavâidü'l-Mecâlisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1978.
- Uğur, Ahmet. "Selim-nâme'ler". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (1978), 367-379.